

Koetun huono-osaisuuden kasautuminen erilaisissa kuntatyypeissä

TAINA RINTALA – SAKARI KARVONEN

Johdanto

Suomi näyttää olevan alueellisesti eriytyvässä menestyviin ja vaikeuksien kanssa kamppaileviin alueisiin (Kainulainen & al. 2001; Viljanen 2001). Eriytyminen ei ole kuitenkaan ollut yhdenmukaista eri alueilla, vaan huono-osaistumista on tapahtunut myös maaseutumaisten ja kaupunkimaisten kuntien välillä ja sisällä (Kainulainen & al. 2001; Heikkilä & al. 2002) sekä yksittäisen alueen kuten pääkaupunkiseudun sisällä (Vaattovaara 1998; Kortteinen & Vaattovaara 2000). Vaikka huono-osaisuus on alueellisesti kasautumassa (Vähätalo 1996; Kortteinen & Vaattovaara 2000), huono-osaisuuden eri osatekijät eivät välttämättä kasaudu kaikki samalle alueelle tai samaan kuntaan. Esimerkiksi eteläisessä Suomessa on vierekkäin erittäin korkean ja matalan pitkäaikaistyöttömyyden kuntia (Kainulainen & al. 2001).

Huono-osaisuutta voi ilmetä jollakin ulottuvuudella, mutta ei toisella (Mannila 1996, 26; Sipilä 1979, 77), mistä hyvänä esimerkkinä on 1990-luvulla alkanut pääkaupunkiseudun sosioekonomisen rakenteen uudenvuoden eriytyminen. Sosioekonominen huono-osaisuus on alkanut kasautua Helsinkiin ja Helsingissä itä- ja koillisuunnan asuinalueille. Sosioekonominen heikentyminen ei kuitenkaan leimaa koko itäistä aluetta vaan keskittyy erillisiin, limittäisiin ja lomittaisiin ruutuihin itäisen alueen sisällä. (Vaattovaara 1998; Kortteinen & Vaattovaara 1999 & 2000.) Huono-osaisuuden kasautuminen saattaa siten olla alueellisesti näkymättömämpää kuin aikaisemmin (vrt. Rauhala 1989, 46).

Hyvinvoinnin alueellista erilaistumista koskevissa tutkimuksissa on keskitytty kuntatyyppien välisen erojen analysointiin (esim. Alueellinen kehittyneisyys ..., 1979; Siirilä & al. 1988 &

1999; Kainulainen & al. 2001; Viljanen 2001; Karvonen & Rimpelä 2002). Sen sijaan tutkimuksia, joissa tarkastellaan huono-osaisuuden kasautumista kuntatyyppien sisällä, on tehty vähän (esim. Vaattovaara 1998; Kortteinen & Vaattovaara 1999).

Tässä tutkimuksessa ymmärrämme huono-osaisuudella monelle elämäalueelle sijoittuvaa huono-osaisuutta, kuten työttömyyttä, heikkoa terveyttä, köyhyyttä tai sosiaalisten vuorovaikutussuhteiden puuttumista. Lähtökohtana on ennen kaikkea huono-osaisuus koettuna ilmiönä, sillä suuri osa aiemmasta tutkimuksesta kuvaa huono-osaisuutta ”objektiivisten” olosuhteiden näkökulmasta, ts. riippumatta siitä, miten vaikkapa huono taloudellinen tilanne koetaan.

Huono-osaisuuden väestöryhmittäinen kasautuminen

1990-luvun laman ja sosiaaliturvan leikkauksien vaikutuksia koskevat tutkimukset osoittavat, että huonojen olosuhteiden kasautuminen samoille ihmisille ei laman aikana voimistunut, mutta riski syrjäytyä sosiaalisesti kasvoi (ks. Uusitalo 2000, 7). Toisin sanoen perinteisesti huono-osaisiksi määriteltujen väestöryhmien, kuten työttömien, toimeentulotukiasiakkaiden tai päihdeongelmaisten, rinnalle on noussut uusia väestöryhmiä, kuten yksinhuoltajat, työttömät, opiskelijat, opintonsa keskeyttäneet nuoret, pienituloiset lapsiperheet ja ylivelkaantuneet. Samanaikaisesti huono-osaisiksi määritellyt väestöryhmät ovat alkaneet sisäisesti eriytyä (Mannila 1996, 29). Työttömistä huono-osaisuus kasautuu pitkäaikaistyöttömille (Kortteinen & Tuomikoski 1998) ja toimeentulotukiasiakkaista työttömille, köyhille ja vailla puolisoa oleville (Haapola 2002). Lapsiperheistä huono-osaisuus kasautuu pienituloisille lapsiperheille (Sauli & al. 2002) ja nuorilla terveydellinen huono-

no-osaisuus on kasautumassa huonosti koulussa menestyville ja koulutuksen ulkopuolelle jääville nuorille (Koivusilta & al. 2002). Lisäksi toimeentulotukiasiakkuudella mitatun huono-osaisuuden on havaittu periytyvän (Kangas & Ritakallio 1996; Airio & Niemelä 2002).

Suomessa on tutkittu varsin runsaasti huono-osaisuutta tuloköyhyyden näkökulmasta. Tutkimuksissa työmarkkina-aseman, sosioekonomisen aseman, lapsuudenkodin sosioekonomisen aseman, toimeentulotukiasiakkuuden, koulutuksen, kotitaloustyyppin, lasten lukumäärän, siviilisäädyn, iän, sukupuolen ja asuinalueen on todettu olevan yhteydessä pienituloisuuteen (Kangas & Ritakallio 1996, 36). Köyhyys aineellisena puutetilana tai taloudellisena turvattomuutena on kuitenkin vain yksi huono-osaisuuden ulottuvuus. Muutakin huono-osaisuutta on kuin köyhyys. Köyhyydellä tai pienituloisuudella on kuitenkin havaittu olevan voimakas yhteys muihin hyvinvoinnin osa-alueisiin, kuten työttömyyteen, terveyteen, yhteiskunnalliseen ja vapaa-ajan passiivisuuteen, sosiaaliseen kiinnittymiseen (Rauhala 1989, 47; Heikkilä 1990, 153; Kortteinen & Tuomikoski 1998) ja elämään tyytyväisyyteen (Kainulainen 1998, 167). Yksi ongelma saattaa myös altistaa yksilön muille ongelmille (Haapola 2002, 80; Halleröd & Heikkilä 1999, 195).

Viime vuosina Suomessa on alettu tutkia huono-osaisuutta myös elämänkulun näkökulmasta. Nuoruusiän kokemusten ja käyttäytymisen on osoitettu muokkaavan aikuisiän elämänkulkua (esim. Rönkä & al. 2002). Tutkimuksissa on havaittu myös, että miehillä lapsuuden vihamielisyys (aggressiivinen käyttäytyminen ja käyttäytymisongelmat) on yhteydessä aikuisiässä koettuihin terveysongelmiin ja kykyyn selviytyä stressaavista tilanteista (Kivimäki & al. 2003; Kokkonen & al. 2002).

Vaikka suomalaisen hyvinvointivaltion palvelujärjestelmän tavoitteena on ollut viimeksi kuluneiden lähes 60 vuoden aikana ehkäistä ja poistaa kansalaisten huono-osaisuutta, tavoitteet ovat edelleen ajankohtaisia. Kun vuoden 1986 elinolutkimuksen mukaan 20–64-vuotiaista 9,2 prosentilla oli ainakin kaksi hyvinvoinnin vajetta¹

¹ Huono-osaisuutta mitattiin seuraavilla hyvinvointivajeilla: tosiasiallisia toimeentulo-ongelmia päivittäistaloudessa, alhainen taloudellinen elintaso, työttömyys, puutteita terveydentilassa, sosiaalisesti eristäytyminen ja joutunut väkivallan kohteeksi.

kuudesta, vastaava osuus vuonna 1994 oli 11,9 prosenttia (Halleröd & Heikkilä 1999, 193).

Mitä huono-osaisuudesta tiedetään?

Usein huono-osaisuustutkimukset rajautuvat johonkin hyvinvoinnin vajeeseen, kuten esimerkiksi työttömyyteen (esim. Kortteinen & Tuomikoski 1998; Vähätalo 1997), huonoon terveyteen (esim. Mannila 1996; Mannila & Peltoniemi 1997) tai köyhyyteen (Ritakallio 1991; Haapola 2002). Sen sijaan tutkimuksia, joissa olisi tarkasteltu huono-osaisuuden kasautumista samoille henkilöille keskimääräissuomalaisten keskuudessa, on varsin vähän (Heikkilä 1990; Halleröd & Heikkilä 1999).

Tutkimuksissa on paikannettu alueita, joissa asuu eniten kasautuvasti huono-osaisia (Heikkilä 1990, 172; Vähätalo 1996, 193; Haapola 2002, 82–83). Sen sijaan Suomesta puuttuu lähes kokonaan sellainen tutkimus, jossa analysoidaan huono-osaisuuden rakentumista alueellisesti. Kasautuva huono-osaisuus saattaa muodostua erilaisista hyvinvointivajejohdistelmista asuin ympäristön mukaan (Heikkilä 1990; Kangas & Ritakallio 1996; Kainulainen & al. 2001; Haapola 2002). Esimerkiksi toimeentulotukiasiakkaita koskevassa tutkimuksessa havaittiin, että huono-osaisuus ei haja-asutusalueella riipu koulutuksen vajeista. Kaupungeissa ja lähiöissä huono-osaisuus oli sen sijaan selkeästi yhteydessä henkilön koulutustason. (Haapola 2002, 189.)

Iän on myös todettu olevan yhteydessä huono-osaisuuden kasautumiseen, mutta siitä, minkä ikäisille huono-osaisuus kasautuu eniten, ei valitse yksimielisyyttä. Matti Heikkilän (1990) ja Kari Vähätalon (1996 & 1997) mukaan huono-osaisuus painottuu keski- ja eläkeikäisiin. Ilkka Haapolan (2002) mukaan kasautuvasti huono-osaisia toimeentulotukiasiakkaita on yhtä paljon sekä nuorimmissa että vanhimmissa ikäryhmissä. Simo Mannilan (1996) mukaan terveydeltään heikkokuntoiset ovat muita useammin toimeentuloasiakkaita ja rahavaikeuksissa kaikissa ikäryhmissä riippumatta siitä, onko kyse toimihenkilöistä vai työntekijöistä. Tulosten erilaisuuden voi katsoa johtuvan kahdesta tekijästä: tutkimuskohteista ja käytetyistä köyhyysmittareista.

Muutamissa tutkimuksissa on tarkasteltu huono-osaisuuden kasautumista eri ikäryhmille erilaisissa asuin ympäristöissä. Haapolan (2002, 82) tutkimuksen mukaan huono-osaisuus kasautui voimakkaimmin Pohjois-Suomessa asuville alle

20-vuotiaille ja vähiten pääkaupunkiseudulla asuville 20–29-vuotiaille toimeentulotuen asiakkaille. Veli-Matti Ritakallion (1991, 123–125) mukaan tulevaisuuden näköalattomuus (toivosta luopuminen ja tyytyminen olemassa olevaan tilanteeseen) korostui varsinkin maaseutukeskusten alle 35-vuotiailla toimeentulotuen asiakkailla. Heikkilän, Taina Rintalan, Ilpo Airion ja Sakari Kainulaisen (2002) tutkimuksessa analysoitiin väestön hyvinvointia ja tulevaisuuden näköaloja erilaisissa kuntatyypeissä, mutta ei sitä, kasautuuko huono-osaisuus ikäryhmittäin eri lailla erilaisissa kuntatyypeissä. Tutkimustulokset viittaavat kuitenkin siihen, että eri ikäryhmien hyvinvointi saattaa vaihdella kuntatyyppin mukaan.

Huono-osaisuuden alueellista kasautumista on tutkittu pääsääntöisesti ns. objektiivisesti kuntatason tilastoihin pohjautuen (Siirilä & al. 1999; Kortteinen & Vaattovaara 1999; Kainulainen & al. 2001; Viljanen 2001). Nämä tiedot eivät kuitenkaan kuvaa väestön hyvinvointia sinänsä. Tämän artikkelin yhtenä tavoitteena onkin koetusta ja alueellisesta näkökulmasta lisätä ymmärrystä huono-osaisuuden kasautumisesta.

Tutkimusongelmia on kolme: 1) Jakautuvatko huono-osaisuuden muodot kuntatyyppin mukaan eri tavoin? 2) Vaihteleeko huono-osaisuuden ikäryhmittäinen kasautuminen kuntatyyppin mukaan? 3) Mitkä tekijät selittävät huono-osaisuuden kuntatyyppin mukaista kasautumista?

Aineisto ja menetelmät

Aineisto

Artikkeli pohjautuu Kahtiajakautuva Suomi? -tutkimushankkeen toisen osan kyselyaineistoon. Aineisto kerättiin postikyselynä kesällä 2001 niistä 16 kunnasta, jotka valittiin Kahtiajakautuva Suomi? -tutkimushankkeen ensimmäisen osan tulosten perusteella (Kainulainen & al. 2001). Kunnista viisi oli kaupunkiseudun keskuskuntia, viisi kaupungin läheistä maaseutua ja kuusi harvaan asutun maaseudun kuntia. Kysely lähetettiin 5 000:lle satunnaisesti valitulle 18–70-vuotiaalle laitoksen ulkopuolella asuvalle henkilölle. Kyselyn vastausprosentti oli 61,2 (n = 3 018). (Heikkilä & al. 2002.)

Aineisto on rajattu työikäisiin (20–64-vuotiaisiin) ja se kattaa 87 prosenttia (n = 2 626) kyselyyn vastanneista. Vastaajista 37 prosenttia asui kaupungeissa, 30 prosenttia kaupungin läheisellä maaseu-

dulla ja 33 prosenttia harvaan asutulla maaseudulla. Heistä enemmistö oli naisia (54 %). Naisvastaajien osuus kasvoi siirryttäessä harvaan asutulta maaseudulta (51 %) kaupunkeihin (58 %).

Aineistossa olivat aliedustettuina nuoret ja ikääntyvät, mutta se kuvaa hyvin työikäisiä. Ikäryhmittäin tarkasteltuna kaupungissa asuvat olivat keskimäärin nuorempia (keskiarvo = 40,2 vuotta) ja harvaan asutulla maaseudulla asuvat keskimääräistä vanhempia (keskiarvo = 45,3 vuotta). Kaupungeissa asuvista suurin ikäryhmä (24 %) oli 35–44-vuotiaat, kun kaupungin läheisellä maaseudulla (27 %) ja harvaan asutulla maaseudulla (30 %) suurimman ikäryhmän muodostivat 45–54-vuotiaat.

Vertailu väestötilastoihin osoitti, että aineistossa on kaikissa kuntatyypeissä hieman enemmän korkea-asteen koulutuksen suorittaneita ja toimeentulotukea saaneita kuin koko väestössä. Korkea-asteen koulutuksen suorittaneiden suhteellinen osuus laski siirryttäessä kaupungista maaseudulle sekä aineistossa että tilastoissa. Vastaavasti toimeentulotukea saaneiden suhteellinen osuus oli suurin harvaan asutulla maaseudulla sekä kyselyaineistossa että tilastoissa.

Aineistossa työttömien osuus työvoimasta oli kaikissa kuntatyypeissä hieman pienempi kuin väestötilastoissa. Työttömiä oli suhteellisesti eniten harvaan asutulla maaseudulla niin tilastojen kuin aineistonkin mukaan.

Menetelmät

Kahtiajakautuva Suomi? -tutkimushankkeen toisen osan kyselylomakkeen 63 kysymyksestä valittiin kuusi kysymystä kuvaamaan huono-osaisuutta. Kysymykset kattoivat viisi seitsemästä huono-osaisuuden ulottuvuudesta (ks. Rauhala 1989, 45) ja kuvasivat taloudelliseen tilanteeseen, työmarkkina-asemaan, sosiaalisiin suhteisiin sekä koettuun että psyykkiseen terveydentilaan liittyvää huono-osaisuutta. Kustakin kysymyksestä muodostettiin dikotominen muuttuja. (Liite 1.)

Huono-osaisuuden kasautumista analysoitiin ensin kuvaamalla huono-osaisuuden muotojen (yksittäisten muuttujien) kuntatyyppin mukaista jakautumista ristiintaulukoimalla ja korrelaatioanalyysillä. Toisessa vaiheessa analysoitiin huono-osaisuuden kasautumisen voimakkuutta vertaamalla huono-osaisuuden muodoista lasketun summaindeksin keskiarvoja kuntatyyppien välillä. Summamuuuttuja muodostui edellä esitetyistä kuudesta dikotomisesta muuttujasta. Kukin yk-

Taulukko 1. Huono-osaisuutta kuvaavien muuttujien jakaumat eri kuntatyypeissä¹, %

Huono-osaisuuden eri muodot	Kaupunkiseudun keskukset (n = 963)	Kaupungin läheinen maaseutu (n = 799)	Harvaan asuttu maaseutu (n = 856)
Koettu taloudellinen tilanne (p<.001)			
– helppo	43	44	31
– vaikea tai kohtalainen	57	56	69
Työmarkkina-asema (p<.001)			
– työssä	82	86	71
– työelämän ulkopuolella	18	14	29
Koettu terveydentila (p<.001)			
– hyvä	75	71	61
– huono tai keskinkertainen	25	29	39
Tarmokkuus (p<.084)			
– tarmokas	73	76	71
– tarmoton	27	24	29
Psyykinen hyvinvointi (p<.05)			
– psyykkisesti hyvinvoiva	72	76	70
– psyykkisesti pahoinvoiva	28	24	30
Koettu yksinäisyys (p<.001)			
– ei yksinäinen	58	70	62
– yksinäinen	42	30	38

¹Kuntatyyppien väliset erot testattiin χ^2 -testillä.

sittäinen muuttuja oli summamuuttujassa mukana samalla painoarvolla.

Kolmannessa vaiheessa analysoitiin huono-osaisuuden summamuuttujan jakautumista ikäryhmittäin kuntatyyppien sisällä ja niiden välillä ristiintaulukoimalla. Neljännessä vaiheessa testattiin varianssianalyysillä sitä, selittääkö kuntatyyppi huono-osaisuuden kasautumista sen jälkeen, kun kunnittaiset sosiodemografiset erot on vakioitu. Malli rakennettiin niin, että ensin lisättiin tilastollisesti merkitsevät taustamuuttujat yksi kerrallaan ja tämän jälkeen testattiin niiden välisten yhteisvaikutusten merkitsevyyttä. Viime vaiheessa mallista poistettiin muuttujat, jotka eivät selittäneet merkitsevästi huono-osaisuutta, koska tavoitteena oli mahdollisimman niukka malli.

Tulokset

Koettu huono-osaisuus kuntatyypeittäin

Taloudellinen tilanne, työmarkkina-asema, terveydentila ja yksinäisyys vaihtelivat tilastollisesti erittäin merkitsevästi kuntatyyppien mukaan (taulukko 1). Harvaan asutulla maaseudulla asuvista vastaajista huomattavasti suuremmalla osalla oli taloudellisia ja terveydellisiä vaikeuksia kuin muis-

sa kuntatyypeissä asuvilla vastaajilla. Lisäksi harvaan asutulla maaseudulla asuvista vastaajista runsas neljännes oli työttömänä, kun vastaava osuus kaupungin läheisellä maaseudulla oli vain 14 prosenttia. Yksinäisyys oli yleisempää kaupungeissa kuin maaseudulla.

Tarmokkuudessa ei ollut eroja, vaan kaikissa kuntatyypeissä vastaajista noin neljäsosa oli kokenut itsensä tarmottomaksi viimeksi kuluneiden neljän viikon aikana. Psyykinen hyvinvointi vaihteli tilastollisesti melkein merkitsevästi siten, että harvaan asutulla maaseudulla asuvista vastaajista vajaa kolmannes oli kokenut masennusta, ahdistusta ja negatiivista mielialaa viimeksi kuluneiden neljän viikon aikana, kun vastaava osuus kaupungin läheisellä maaseudulla oli noin neljännes.

Yksittäisillä muuttujilla tarkasteltuna huono-osaisuutta koettiin niin kaupungeissa kuin maaseudulla, mutta erilaisia ongelmia kokevien osuus oli lähes kaikilla huono-osaisuuden muodoilla tarkasteltuna huomattavasti suurempi harvaan asutulla maaseudulla kuin muissa kunnissa.

Harvaan asutulla maaseudulla asumista luonnehtii materiaallinen huono-osaisuus. Myös terveysongelmat ovat yleisempiä kuin muualla, ja varsinkin suuri osa maalla asuvista on työmarkkinoi-

Taulukko 2. Huono-osaisuutta kuvaavien tekijöiden väliset yhteydet eri kuntatyypeissä¹, Spearmanin korrelaatio

Muuttuja	1.	2.	3.	4.	5.	6.
Kaupunkiseudun keskukset						
1. tarmoton						
2. psyykkisesti pahoinvoiva	0.64***					
3. vaikea tai kohtalainen taloudellinen tilanne	0.17***	0.22***				
4. huono tai keskinkertainen terveydentila	0.38***	0.36***	0.21***			
5. yksinäinen	0.32***	0.36***	0.16***	0.18***		
6. työelämän ulkopuolella	0.19***	0.22***	0.30***	0.35***	0.17***	
Kaupungin läheinen maaseutu						
1. tarmoton						
2. psyykkisesti pahoinvoiva	0.60***					
3. vaikea tai kohtalainen taloudellinen tilanne	0.19***	0.18***				
4. huono tai keskinkertainen terveydentila	0.37***	0.31***	0.13**			
5. yksinäinen	0.27***	0.33***	0.12**	0.26***		
6. työelämän ulkopuolella	0.13**	0.16***	0.14**	0.25***	0.11**	
Harvaan asuttu maaseutu						
1. tarmoton						
2. psyykkisesti pahoinvoiva	0.66***					
3. vaikea tai kohtalainen taloudellinen tilanne	0.18***	0.22***				
4. huono tai keskinkertainen terveydentila	0.44***	0.42***	0.19***			
5. yksinäinen	0.33***	0.36***	0.11**	0.20***		
6. työelämän ulkopuolella	0.17***	0.22***	0.18***	0.28***	0.17***	

¹* = p<.05, ** = p<.01, *** = p<.001. Yli 0.30:n suuruiset korrelaatiot on lihavoitu.

den ulkopuolella. Kaupungin läheisellä maaseudulla asuvista vastaajista sen sijaan enemmistö on mukana työelämässä, voi psyykkisesti hyvin ja yksinäisyys on suhteellisen harvinaista. Kaupunkiseudun keskuksissa yksinäisyys oli yleistä, mutta terveys koettiin paremmaksi kuin maaseudulla.

Huono-osaisuutta kuvaavien tekijöiden keskinäinen yhteys

Huono-osaisuuden muotojen välisiä yhteyksiä analysoitiin korrelaatioanalyysillä. Kaikissa kuntatyypeissä voimakkain yhteys (yli 0.60) oli psyykkisen pahoinvoinnin ja tarmottomuuden välillä (taulukko 2). Kohtalaiset yhteydet (0.60:n ja 0.30:n väliltä) vallitsivat tarmottomuuden ja huonon terveyden, psyykkisen pahoinvoinnin ja huonon terveyden sekä yksinäisyyden ja psyykkisen pahoinvoinnin välillä. Heikoimmat yhteydet vallitsivat (alle 0.30) vaikean taloudellisen tilanteen, työelämän ulkopuolella olemisen ja muiden huono-osaisuuden muotojen välillä sekä huonon terveyden ja yksinäisyyden välillä.

Kuntatyypit kuitenkin erosivat sen suhteen, kuinka voimakkaasti yksinäisyys ja tarmottomuus korreloivat keskenään. Kaupunkiseudun keskuksissa ja harvaan asutulla maaseudulla yksinäisyys oli voimakkaammin yhteydessä tarmottomuuteen

kuin kaupungin läheisellä maaseudulla. Lisäksi kaupungissa työelämän ulkopuolella oleminen oli voimakkaammin yhteydessä vaikeaan taloudelliseen tilanteeseen ja huonoon terveyteen kuin maaseutumaisissa kunnissa.

Huono-osaisuuden kasautuminen

Huono-osaisuuden kasautuvuutta analysoitiin yksittäisistä huono-osaisuutta kuvaavista muuttujista muodostetulla summaindeksillä (ks. menetelmät). Harvaan asutulla maaseudulla asuvilla oli enemmän erilaisia huono-osaisuuden muotoja kuin kaupunkiseudun keskuksissa ja kaupungin läheisellä maaseudulla asuvilla (p<.001). Harvaan asutulla maaseudulla asuvista vastaajista 59 prosentilla oli samanaikaisesti vähintään kaksi huono-osaisuuden muotoa. Vastaava osuus kaupunkiseudun keskuksissa oli 50 prosenttia ja kaupungin läheisellä maaseudulla 46 prosenttia. (Taulukko 3.)

Taulukossa 4 esitetään, miten huono-osaisuutta kuvaavat tekijät kasautuivat eri kuntatyypeissä ikäryhmittäin. Huono-osaisuus kasautui kaikissa kuntatyypeissä melko yhdenmukaisesti ikäryhmittäin siten, että ongelmia oli eniten vanhimpaan ikäryhmään kuuluvilla vastaajilla ja vähiten kahteen nuorimpaan (20–34-vuotiaiden) ikäryh-

Taulukko 3. Ongelmien määrä eri kuntatyypeissä, %

Ongelmien määrä	Kaupunkiseudun keskukset (n = 963)	Kaupungin läheinen maaseutu (n = 799)	Harvaan asuttu maaseutu (n = 856)
0	22	23	15
1	28	31	26
2	17	18	20
3	14	13	15
4	10	7	10
5	5	6	9
6	4	2	5
yhteensä	100	100	100

Taulukko 4. Ongelmien määrä ikäryhmittäin eri kuntatyypeissä¹, n, keskiarvo (k-a), hajonta (std)

Ikäryhmä	Kaupungit			Kaupungin läheinen maaseutu			Harvaan asuttu maaseutu		
	n	k-a	std	n	k-a	std	n	k-a	std
20–24-vuotiaat	141	1,7	1.3	55	1,4	1.3	42	1,7	1.2
25–34-vuotiaat	217	1,6	1.5	160	1,4	1.4	120	2,0	1.7
35–44-vuotiaat	230	1,8	1.6	203	1,8	1.6	222	2,1	1.6
45–54-vuotiaat	216	2,1	1.9	213	1,6	1.6	256	2,4	1.8
55–64-vuotiaat	159	2,5	1.8	168	2,2	1.7	216	2,6	1.7
yhteensä	963	1,9	1.7	799	1,7	1.5	856	2,3	1.7

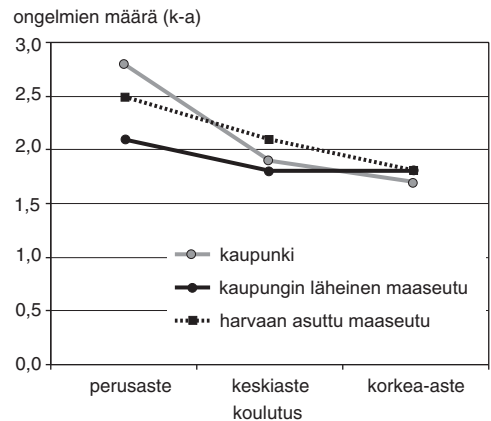
¹Ikäryhmittäisten keskiarvojen väliset erot kuntatyyppien välillä ja kuntatyyppien sisällä testattiin pareittaisella t-testillä.

mään kuuluville vastaajilla. Nämä ikäryhmittäiset erot olivat kaikissa kuntatyypeissä tilastollisesti merkitseviä tai erittäin merkitseviä.

Taulukko 4 vahvistaa myös edellisten analyysien tuloksia. Riippumatta siitä, minkä ikäinen kaupungin läheisellä maaseudulla asuva vastaaja oli, hänellä oli vähemmän huono-osaisuutta kuvaavia tekijöitä kuin vastaavanikäisillä harvaan asutulla maaseudulla tai kaupunkiseudun keskuksissa asuvilla vastaajilla. Poikkeuksen muodostivat 35–44-vuotiaat, joista kaupungin läheisellä maaseudulla asuvilla vastaajilla oli yhtä paljon huono-osaisuutta kuvaavia tekijöitä kuin vastaavanikäisillä kaupunkiseudun keskuksissa asuvilla vastaajilla. Kaikissa ikäryhmissä huono-osaisuutta oli kuitenkin eniten harvaan asutulla maaseudulla asuvilla.

Kuntatyyppien merkitystä huono-osaisuuden kasautumiselle tutkittiin analysoimalla varianssi-analysillä niitä tekijöitä, jotka näyttivät tuottavan kuntatyyppille erityyppiset huono-osaisuusprofiilit. Päähuomio oli siinä, selittääkö kuntatyyppi kasautumista vielä sen jälkeen, kun muut huono-osaisuuteen liittyvät sosiodemografiset tekijät on vakioitu. Kasautumista selittäviksi tekijöiksi valittiin sukupuoli, ikä, koulutus, siviilisäätty, kotitaloustyyppi, sosioekonominen asema ja kunta-

Kuvio 1. Koulutuksen ja kuntatyyppien välinen yhteysvaikutus huono-osaisuuden kasautumiseen

tyyppi, joiden on todettu olevan yhteydessä huono-osaisuuteen.

Kasautumista selittivät tilastollisesti merkitsevästi vastaajan ikä, sosioekonominen asema, kotitalouden rakenne sekä kuntatyyppi ja koulutus, joiden välillä oli yhteysvaikutus (taulukko 5). Sen sijaan sukupuoli ei enää ollut yhteydessä huono-osaisuuteen sen jälkeen, kun koulutus oli vakioitu. Taulukossa 5 esitetty malli selittää huono-osaisuuden kasautumisesta noin 15 prosenttia.

Taulukko 5. Huono-osaisuuden kasautumista selittävä malli (n = 2 494), varianssianalyysi

Muuttuja	Estimaatti	F-arvo	p ¹	Huono-osaisuuden vakioitu keskiarvo ²
Ikä (p<.001)		15.26		
– 20–24-vuotiaat	-0,991		p<.001	1,5
– 25–34-vuotiaat	-0,595		p<.001	1,9
– 35–44-vuotiaat	-0,451		p<.001	2,1
– 45–54-vuotiaat	-0,291		p<.002	2,2
– 55–64-vuotiaat	0,000		.	2,5
Sosioekonominen asema (p<.001)		12.39		
– työntekijä	0,000		.	2,4
– alempi toimihenkilö	-0,476		p<.001	1,9
– ylempi toimihenkilö	-0,744		p<.001	1,7
– maatalousyrittäjä	-0,379		p<.012	2,0
– muu yrittäjä	-0,373		p<.003	2,0
– jokin muu	-0,083		p<.475	2,3
Kotitalouden rakenne (p<.001)		30.34		
– asuu yksin	0,000			2,5
– yksinhuoltaja	-0,158		p<.349	2,4
– pariskunta, jolla lapsia	-0,759		p<.001	1,8
– lapseton pariskunta	-0,926		p<.001	1,6
– jokin muu	-0,445		p<.002	2,1
Kuntatyyppi (p<.120)		4.44		
Koulutus (p<.001)		15.43		
Kuntatyyppi * koulutus (p<.029)		2.71		
R ² = .145				

¹ Ilmaisee referenssiryhmästä poikkeamisen todennäköisyyden.
² Muuttujien luokkien väliset erot testattiin pareittaisella t-testillä.

Koulutuksen ja kuntatyyppin välistä yhteisvai-
 kutusta havainnollistetaan kuviossa 1. Huono-
 osaisuus kasautui kaikissa kuntatyypeissä vähiten
 koulutettujen joukolla. Koulutuksen yhteys huono-
 osaisuuteen vaihteli kuitenkin niin, että kau-
 pungeissa huono koulutus ennusti kasautunutta
 huono-osaisuutta voimakkaammin kuin muut
 koulutusryhmät. Sen sijaan kaupungin läheisellä
 maaseudulla yhteys oli heikko. Harvaan asutulla
 maaseudulla puolestaan yhteys oli suoraviivainen:
 mitä huonompi koulutus, sitä suurempi kasautu-
 misen ”riski”.

Kasautuvan huono-osaisuuden todennäköisyys
 oli suurin vain perusasteen koulutuksen omaavil-
 la kaupunkiseudun keskusten asukkailla. Harvaan
 asutulla maaseudulla sen sijaan oli kaikkiaan suu-
 rempi osuus kasautuvasti huono-osaisia, sillä pel-
 kän perusasteen koulutuksen omaavia oli enem-
 män kuin kaupunkiseudun keskuksissa.

Ikä yhteys huono-osaisuuden kasautumiseen
 oli selkeä. Ikäänymisen myötä erilaisten ongel-
 mien määrä lisääntyi suoraviivaisesti. Työnteki-
 jillä oli merkittävästi enemmän ongelmia kuin

ylemmillä ja alemmilla toimihenkilöillä ja yrittä-
 jillä. (Taulukko 5.) Kaikissa kuntatyypeissä yrit-
 täjien (ei sisällä maatalousyrittäjiä) osuus kasau-
 tuvasti huono-osaisista eli vastaajista, joilla oli vä-
 hintään kaksi huono-osaisuutta kuvaavaa tekijää,
 jäi alle kymmenen prosentin. Tulos poikkeaa
 Heikkilän (1990, 171) tuloksesta, jonka mukaan
 yrittäjillä oli selvä yliedustus työvoimaan kuulu-
 vista huono-osaisiksi määritellyistä sosioekonomi-
 sista ryhmistä.

Tulosten mukaan yksin asuvilla ja yksinhuolto-
 jilla oli keskimääräistä enemmän ongelmia kuin
 perheellisillä. Yksinhuoltajat eivät eronneet tilas-
 tollisesti merkittävästi yksin asuvista huono-osai-
 suutta kuvaavien tekijöiden määrässä. (Taulukko
 5.)

Johtopäätökset

Tässä tutkimuksessa huono-osaisuuden kasautu-
 mista tarkasteltiin kolmessa erilaisessa kuntatyy-
 pissä ja tarkastelun kohteena oli huono-osaisuus

den esiintyminen työikäisessä väestössä. Tutkimuksen yksi päätulos on, että huono-osaisuuden kasautuminen on pääpiirteissään samanlaista eri asuinympäristöissä. Kuntatyyppi ei yksinään selitä huono-osaisuuden kasautumista, vaan asuin ympäristön merkitys näkyy siinä, että koulutus on eri tavoin yhteydessä kasautuneeseen huono-osaisuuteen eri kuntatyypeissä.

Voimakkaimmin kasautumista selitti kotitalouden rakenne siten, että huono-osaisuuden kasautuminen on tyyppillisintä yksin asuville ja yksinhuoltajille. Tulos vahvistaa aikaisempia huono-osaisuustutkimusten tuloksia (Heikkilä 1990; Kangas & Ritakallio 1996) ja tukee myös käsitystä perheestä hyvinvointia edistävänä tekijänä silloin, kun perhe ymmärretään perinteisenä kahden aikuisen perustalle nojaavana rakenteena. Kahden aikuisen muodostamissa lapsettomissa perheissä hyvinvoinnin vajeita oli keskimäärin vähemmän kuin muissa kotitaloustyypeissä. Sen sijaan yhden aikuisen varaan rakentuva perhe ei näytä edistävän ja tukevan hyvinvointia, vaan pikemminkin huoltajuus kuormittaa ja lisää siten huono-osaisuuden kasautumisen riskiä.

Myös huono koulutus oli selvässä yhteydessä huono-osaisuuden kasautumiseen. Kun ikä, sosioekonominen asema ja kotitalouden rakenne oli otettu huomioon, näytti siltä, että koulutuksen rooli huono-osaisuuden kasautumisessa vaihtelee kuntatyyppin mukaan. Kaupunkiseudun keskuksissa huono-osaisuuden kasautumisriski oli suurin vain perusasteen koulutuksen suorittaneilla. Harvaan asutulla maaseudulla huono-osaisuuden kasautumisriski väheni suoraviivaisesti koulutustason kohoamisen myötä, mutta kaupungin läheisellä maaseudulla kasautumisriski ei ollut yhteydessä koulutukseen.

Yksittäiset huono-osaisuuden muodot olivat harvaan asutulla maaseudulla yleisempiä kuin muissa kuntatyypeissä niin, että jako hyväosaisiin ja huono-osaisiin kulkee maaseudun sisällä – ei siis kaupungin ja maaseudun välillä. Silti huono-osaisuuden kasautumisriski oli suurin vähäisen koulutuksen saaneilla kaupunkikeskusten asukkailla, mikä selittyy kaupunkikeskusten väestön korkeasta koulutustasosta. Vaikka kasautumisriski on suuri, huonosti koulutetun väestön osuus on niin pieni, ettei se näy kokonaisuudessa.

Toisaalta kaupunkikeskuksissa vähäinen koulutus saattaa altistaa hyvinvoinnin vajeille usealla hyvinvoinnin loholla. Varsinkin yhdistyessään huonoon terveyteen vähäinen koulutus näyttää

altistavan työmarkkinoilta syrjäytymiselle juuri kaupunkikeskuksissa, joissa tervettä, koulutettua työväestöä on runsaasti tarjolla. Työttömyys ja siitä aiheutuva huono tulotaso voivat myös kuormittaa sosiaalisesti, sillä sosiaalinen kanssakäyminen ja ystävyyssuhteiden ylläpitäminen vaativat urbaanissa ympäristössä usein myös rahaa. Päätelmä saa tukea myös tämän tutkimuksen tuloksista. Juuri kaupunkiseudun keskuksissa työttömyyden, huonon taloudellisen tilanteen ja huonon terveyden väliset yhteydet olivat voimakkaimmat.

Harvaan asutulla maaseudulla koulutuksen yhteys huono-osaisuuden kasautumiseen oli sen sijaan (käänteisesti) suoraviivainen. Yksittäisten huono-osaisuuden muotojen väliset yhteydet viittaavat siihen, että syrjäseuduilla hyvinvoinnin ongelmat kasautuvat psyykkisen pahoinvoinnin, tarmottomuuden ja yleisen huonon terveydentilan ympärille. Maaseudulla, varsinkaan kaupungin läheisellä maaseudulla, huono koulutus ei sen sijaan altista kasautuvalle huono-osaisuudelle samassa määrin kuin kaupunkikeskuksissa.

Koettujen hyvinvointiongelmien kasautuminen näyttää siis maaseudulla liittyvän psykososiaaliisiin ongelmiin, kun taas kaupunkikeskuksissa korostuvat elintason vajeet. Osittain kyse voi olla siitä, että kaupungeissa korkeat elinkustannukset vievät ihmisten tuloista suuren osan eikä muuhun kuluttamiseen ole varaa. Kulutuskeskeinen elämäntapa on puolestaan kaupungeissa keskeisemmässä roolissa kuin varsinkin maaseudun syrjäseuduilla, mikä ilmentää myös niukkuuden kokemisen (inter)subjektiivisuutta. Absoluuttisesti hyvä tulotaso ei tunnu jollekin riittävän elämiseen, kun toinen, pienemmän tulotason omaava ihminen saattaa taas kokea taloudellisen tilanteensa hyväksi varsinkin, jos asuinympäristössä tulotaso on muutenkin matala.

Sosioekonomisten taustatekijöiden osalta huono-osaisuuden kasautumista selittävät tulokset vahvistivat aikaisempia tutkimustuloksia (Heikkilä 1990, 171; Kangas & Ritakallio 1996, 41), sillä myös koettu huono-osaisuus näyttää kasautuvan työntekijöille, yksin asuville ja ikääntyville työikäisille. Yrittäjien osalta tulos poikkesi aikaisemmasta havainnosta (Heikkilä 1990, 171), sillä huono-osaisuus ei kasautunut merkittävästi yrittäjille.

Tutkimus perustui Kahtiajakautuva Suomi? -tutkimushankkeen aineistoon, johon valittiin kuntatilastojen perusteella hyvinvoinnin suhteen

ääripäitä edustavia kuntia. Kaupungin läheisen maaseudun kunnat edustivat kuntatyyppinsä ”onneloita” ja harvaan asutun maaseudun kunnat kuntatyyppinsä pahoinvoivimpia kuntia. Menetely on omiaan korostamaan kuntien välisiä eroja, ja tällä tavoin hahmoteltua kuvaa on pidettävä lähinnä ideaalityypisenä luonnostelmana. Samalla kuitenkin tutkimus suhteuttaa tilastoista ilmeneviä kuntatasoisia hyvinvointitietoja koettuun hyvinvointiin.

Huolimatta siitä, että vastausprosentti oli matalahko, vastasi aineisto melko hyvin työikäisiä keskimääräissuomalaisia. Aineistossa työttömät ja nuoret aikuiset (20–35-vuotiaat) olivat hieman aliedustettuina ja korkeasti koulutetut työikäiset hieman yliedustettuina.

Tämä tutkimus kohdistui keskimääräisväestöön, ja tarkoituksena oli analysoida sellaista koettua ”piilossa olevaa” huono-osaisuutta, joka ei vielä ilmene palvelujärjestelmässä. Tällaiset tutkimukset voivat tuottaa tietoa sellaisille sosiaalipoliittisille toimenpiteille, joiden avulla on todella mahdollista puuttua asioihin, ennen kuin ongelmat aktualisoituvat. Kysymys on lähinnä ongelmien ennakoinnista.

Subjektiiivisuus tuo myös objektiivisia mittareita paremmin esille sen, että huono-osaisuutta kokevat myös koulutuksen, sosioekonomisen aseman ja taloudellisen tilanteen perusteella hyväosaisiksi määritellyt henkilöt. Tulevaisuudessa hyvinvointiyhteiskunnan uudenaikaiseksi haasteeksi voi muodostua se, miten nykyinen palvelujärjestelmä kykenee vastaamaan sellaisiin mentaaliin tai ei-materiaalisiin hyvinvoinnin vajeisiin, jotka eivät ole tulonsiirroilla ratkaistavissa.

Vaikka tulostemme mukaan huono-osaisuuden kasautuminen oli kuntatyypeissä pääpiirteissään samanlaista, huono-osaisuutta kuvaavat tekijät kiinnittyivät toisiinsa hieman eri lailla. Harvaan

asutulla maaseudulla, jossa elintaso kuntatasolla mitattuna on alhainen, koettu huono-osaisuus liittyi voimakkaammin psykososiaalisiin tekijöihin. Sen sijaan kaupungeissa, joissa elintaso on korkea, myös koettu huono-osaisuus kasautuu elintason vajeiden ympärille.

Tuloksen voi tulkita kuvaavan syrjäisen maaseudun julkisten palvelujen voimakkaan karsimisen seurauksia ihmisten hyvinvoinnissa. Kun palveluja korvaavia yhteisöllisiä rakenteita on yhä vähemmän, psykososiaalista tukea tarvitseva yksilö jää yksin. (Ks. Holmila 2001, 145–146; Kortteinen 1982, 98–99.) Kauppa-, posti- ja pankkipalvelujen supistuminen myös vähentää sosiaalisia vuorovaikutustilanteita, minkä seurauksena kiinnittyminen asuinyhteisöön saattaa heikentyä. Jos yksilölle on kasautunut samanaikaisesti vaikeuksia muilla elämänalueilla, saattaa sosiaalisen tuen ja kontrollin puuttuminen vaikeuttaa psykososiaalisia ongelmia.

Kaupungeissa ihmisten sen sijaan katsotaan kykenevän säätelemään sosiaalista kanssakäymistä omaehtoisesti ja valikoidusti. Kiinteitä sosiaalisia kontakteja arvostetaan suhteellisen vähän (ks. Haliseva-Soila 1993). Ihmisillä on myös mahdollisuuksia hakea sosiaalisia suhteita asuinympäristönsä ulkopuolelta. Kaupungeissa koetun huono-osaisuuden kiinnittyminen elintasoon voikin johtua siitä, että työelämän ulkopuolella oleminen ja pienituloisuus saattavat kaventaa ihmisten mahdollisuuksia omaehtoiseen kanssakäymiseen. Aluepolitiikan näkökulmasta tarkasteltuna koetun huono-osaisuuden kiinnittyminen harvaan asutulla maaseudulla psykososiaalisiin tekijöihin ja kaupungeissa elintasoon merkitsee sitä, että huono-osaisuuden kasautumisen ehkäiseminen edellyttää kunnilta erilaista ja uudella tavalla suuntautunutta toimintapolitiikkaa.

KIRJALLISUUS

- AALTO, ANNA-MAIJA & ARO, ARJA R. & TEPERI, JUHA: Rand-36 terveyteen liittyvän elämänlaadun mittarina: Mittarin luotettavuus ja suomalaiset väestöarvot. Tutkimuksia 101. Helsinki: Stakes, 1999
- AIRIO, ILPO & NIEMELÄ, MIKKO: Periytykö köyhyys? Köyhyyden ja toimeentulotukiasiakkuuden sukupolvinen liikkuvuus. *Sociologia* 39 (2002): 3, 215–226
- ALUEELLINEN KEHITTYNEISYYS: tutkimus elinolojen ja hyvinvoinnin alueellisista eroista 1975. Valtioneu-

voston kanslian julkaisu 3. Helsinki 1979

- HAAPOLA, ILKKA: Toimeentulotukiasiakkaiden syrjäytymisriskit 1990-luvun Suomessa. Paneelitutkimus vuosien 1990–1992 uusista tuensaajista. Julkaisu 2002: 8. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 2002

- HALISEVA-SOILA, MERJA: Maaseudun uudet asukkaat. Kaupunkilaisten maaseutukuva ja maallamuuttopotentiali maaseudun kehittämisen mahdollisuutena. Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisu A: 2. Seinäjoki: Helsingin yliopisto, 1993

- HALLERÖD, BJÖRN & HEIKKILÄ, MATTI: Poverty and social exclusion in the Nordic countries. In: Kautto, Mikko & Heikkilä, Matti & Hvinden, Björn & Marklund, Staffan & Ploug, Niels (eds.): *Nordic Social Policy. Changing welfare states*. London and New York: Routledge, 1999
- HEIKKILÄ, MATTI: Köyhyys ja huono-osaisuus hyvinvointivaltiossa. Tutkimus köyhydestä ja hyvinvoinnin puutteiden kasautumisesta Suomessa. *Sosiaalihuollituksen julkaisuja* 8/1990. Helsinki: Valtion painatuskeskus, 1990
- HEIKKILÄ, MATTI & RINTALA, TAINA & AIRIO, ILPO & KAINULAINEN, SAKARI: Hyvinvointi ja tulevaisuus maalla ja kaupungissa. Tutkimuksia 126. Helsinki: Stakes, 2002
- HOLMILA, MARJA: Kylä kaupungistuvassa yhteiskunnassa. Yhteisöelämän muutos ja jatkuvuus. Hämeenlinna: Karisto Oy, 2001
- KAINULAINEN, SAKARI: Elämäntapahtumat ja elämään tyytyväisyys eri sosiaaliluokissa. Kuopion yliopiston julkaisuja E. *Yhteiskuntatieteet* 62. Kuopio: Kuopion yliopisto, 1998
- KAINULAINEN, SAKARI & RINTALA, TAINA & HEIKKILÄ, MATTI: Hyvinvoinnin alueellinen erilaistuminen 1990-luvun Suomessa. Tutkimuksia 114. Helsinki: Stakes, 2001
- KANGAS, OLLI & RITAKALLIO, VELI-MATTI: Eri menetelemät – eri tulokset? Köyhyyden monimuotoisuus. Teoksessa: Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti (toim.): *Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa*. Tutkimuksia 65. Helsinki: Stakes, 1996
- KARVONEN, SAKARI & RIMPELÄ, MATTI: Kuntatyyppin mukaiset erot nuorten hyvinvoinnissa ja terveydessä. *Yhteiskuntapolitiikka* 67 (2002): 5, 403–414
- KIVIMÄKI, MIKA & ELOVAINIO, MARKO & KOKKO, KATJA & PULKKINEN, LEA & KORTTEINEN, MATTI & TUOMIKOSKI, HANNU: Hostility, unemployment and health status: testing three theoretical models. *Social Science & Medicine* 56 (2003): 10, 2139–2152
- KOIVUSILTA, LEENA & KARVONEN, SAKARI & RIMPELÄ, MATTI & RIMPELÄ, ARJA: Nuorten terveyden sosioekonomisten erojen muutokset 1980- ja 1990-luvulla. Teoksessa: Heikkilä, Matti & Kautto, Mikko (toim.): *Suomalaisten hyvinvointi 2002*. Helsinki: Stakes, 2002
- KOKKONEN, MARJA & KINNUNEN, TARU & PULKKINEN, LEA: Direct and indirect effects of adolescent self-control of emotions and behavioral expression on adult health outcomes. *Psychology & Health* 17 (October 2002): 5, 657–671
- KORTTEINEN, MATTI: Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta. Keuruu: Otava, 1982
- KORTTEINEN, MATTI & TUOMIKOSKI, HANNU: Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä. Helsinki: Hanki ja Jää, 1998
- KORTTEINEN, MATTI & VAATTOVAARA, MARI: Pääkaupunkiseudun kehitys 1990-luvulla: kohti uudenlaista eriytymistä. *Yhteiskuntapolitiikka* 64 (1999): 5–6, 411–422
- KORTTEINEN, MATTI & VAATTOVAARA, MARI: Onko osa Helsingistä alikehityksen kiertessä? *Yhteiskuntapolitiikka* 65 (2000): 2, 115–125
- MANNILA, SIMO: Syrjäytymisen ja heikon terveydentilan kasautumisesta. *Hyvinvointikatsaus* 1/96, 26–29
- MANNILA, SIMO & PELTONIEMI, JYRI: Köyhiä ja kipeitä. *Terveydentila ja syrjäytyminen 1986–94*. *Kuntoutussäätiön tutkimuksia* 57, 1997
- RAUHALA, URHO: Huono-osaisen muotokuva. *Sosiaalinen aikakauskirja* 83 (1989): 4, 43–47
- RITAKALLIO, VELI-MATTI: Köyhyys ei tule yksin. Tutkimus hyvinvointipuutteiden kasaantumisesta toimeentulokiasiakkailla. Tutkimuksia 11. Helsinki: Sosiaali- ja terveyshallitus, 1991
- RÖNKÄ, ANNA & ORAVALA, SANNA & PUOLKKINEN, LEA: ”I met this wife of mine and things got onto a better track.” Turning points in risk development. *Journal of Adolescence* 25 (February 2002): 1, 47–63
- SAULI, HANNELE & BARDY, MARJATTA & SALMI, MINNA: Elinolojen koventuminen pikkulapsiperheissä. Teoksessa: Heikkilä, Matti & Kautto, Mikko (toim.): *Suomalaisten hyvinvointi 2002*. Helsinki: Stakes, 2002
- SIIRILÄ, SEPPO & HAUTAMÄKI, LAURI & KUITUNEN, JORMA & KESKI-PETÄJÄ, TIMO: Hyvinvoinnin alueelliset erot Suomessa. Tutkimuksia B 47. Tampere: Tampereen yliopisto, 1988
- SIIRILÄ, SEPPO & VIILJANEN, VILLE & JOUSMÄKI, JUSSI: Elinolojen alueellinen erilaistuminen. Tutkimuksia B 71. Tampere: Tampereen yliopiston alue-tieteen ja ympäristöpolitiikan laitos, 1999
- SIPILÄ, JORMA: Sosiaalisten ongelmien synty ja lievittäminen. Helsinki: Tammi, 1979
- UUSITALO, HANNU (toim.): Köyhyys ja huono-osaisuus 2000-luvun alkaessa. Stakesin asiantuntijoiden arvioita syrjäytymisriskeistä ja riskiväestön määrästä. Stakes, 2000
- VAATTOVAARA, MARI: Pääkaupunkiseudun sosiaalinen erilaistuminen. Ympäristö ja alueellisuus. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 7. Helsinki 1998
- VIILJANEN, VILLE: Huono-osaisuuden alueellinen kehitys 1990-luvulla: Laman ja sen jälkeisen talouskasvun vaikutukset. Acta nro 139. Helsinki: Suomen Kuntaliitto, 2001
- VÄHÄTALO, KARI: Pitkäaikaistyöttömät ja lamasta selviytyminen. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien työmarkkina-aseman ja sosiaalisen huono-osaisuuden muotoutumisesta vuosina 1993–94. Työpoliittinen tutkimus nro 132. Helsinki: Työministeriö, 1996
- VÄHÄTALO, KARI: Pitkäaikaistyöttömyys ja sosiaalinen huono-osaisuus. Teoksessa: Viialainen, Riitta & Maaniittu, Maisa (toim.): ”Tehdä itsensä tarpeettomaksi?” *Sosiaalityö 1990-luvulla*. Raportteja 213. Helsinki: Stakes, 1997.

Liite 1. Huono-osaisuuden kasautumista kuvaavien muuttujien määritelmä

Työelämä: Nykyistä työtilannetta kuvaava muuttuja oli yhdistelmä kahdesta kysymyksestä, jotka kuvasivat vastaajan työmarkkina-asemaa ("Mitä teette tällä hetkellä?") ja eläkemuotoa ("Jos olette eläkkeellä, niin oletteko vanhuuseläkkeellä, varhaiseläkkeellä, työttömyyseläkkeellä, työkyvyttömyyseläkkeellä, osa-aika-eläkkeellä, muulla, millä?"). Vastaajat jaettiin työssä oleviin (79,4 %) ja työelämän ulkopuolella oleviin (20,6 %). Työelämän ulkopuolella oleviksi määriteltiin ne ihmiset, jotka olivat työttömiä, lomautettuja, työkyvyttömyys- tai työttömyyseläkkeellä.

Terveystila: Koettua terveystilaa mitattiin kysymyksellä "Millainen on terveystilanne tällä hetkellä?". Koettu terveystila luokiteltiin kahteen luokkaan. Huonon tai keskinkertaisen terveystilan omaavilla terveystila oli erittäin huono (1 %), melko huono (6 %) tai keskinkertainen (24 %). Hyvän terveystilan omaavilla terveystila oli melko tai erittäin hyvä (69 %). Psykkistä terveystilaa mitattiin *psykkistä hyvinvointia* ja tarmokkuutta kuvaavilla summamuuttujilla.

Psykkistä hyvinvointia mitattiin kysymyksellä, joka sisälsi viisi osiota: "Kuinka suuren osan ajastanne olette viimeisen 4 viikon aikana a) ollut hyvin hermostunut, b) tuntenut mielialanne niin matalaksi, ettei mikään ole voinut piristää teitä, c) tuntenut itsenne tynneksi ja rauhalliseksi, d) tuntenut itsenne alakuloiseksi ja apeaksi ja d) ollut onnellinen?" Tarmokkuutta mitattiin kysymyksellä, joka sisälsi neljä osiota: "Kuinka suuren osan ajastanne olette viimeisen 4 viikon aikana a) tuntenut olevanne täynnä elinvoimaa, b) ollut täynnä tarmoa, c) tuntenut itsenne 'loppuunkuluneeksi' ja d) tuntenut itsenne väsyneeksi?" Vastausvaihtoehdot sekä psykkistä hyvin-

vointia että tarmokkuutta koskeviin kysymyksiin olivat seuraavat: koko ajan, suurimman osan aikaa, huomattavan osan aikaa, jonkin aikaa, vähän aikaa ja en lainkaan. (Ks. Aalto & al. 1999.) Osassa kysymyksiä asteikko oli käännetty. Mitä suurempi psyykkisen hyvinvoinnin tai tarmokkuuden summamuuttujan keskiarvo oli, sitä paremmaksi tulkittiin vastaajan koettavaan psyykkiseen terveystilansa. Molemmista summamuuttujista muodostettiin kaksiluokkainen muuttuja siten, että luokkien katkaisukohtaksi määriteltiin ensimmäinen kvartiili. Jos tarmokkuuden keskiarvo jäi alle 3,7:n, tulkittiin vastaaja tarmottomaksi. Jos psyykkisen hyvinvoinnin keskiarvo jäi alle 4,3:n, tulkittiin vastaaja psyykkisesti pahoinvoivaksi.

Toimeentulo: Vastaajan taloudellista tilannetta kartoitettiin kysymyksellä "Kuinka vaikeaa tai helppoa kotitaloutenne toimeentulo on nykyisillä tuloillanne?". Tulojen riittävyttä koskevien arvioiden perusteella vastaajat luokiteltiin hyvän ja huonon taloudellisen tilanteen omaaviksi. Vaikean taloudellisen tilanteen omaaviksi määriteltiin ne ihmiset, jotka arvioivat taloudellisen tilanteensa erittäin vaikeaksi (5,1 %), melko vaikeaksi (14 %) tai ei helpoksi, mutta ei myöskään vaikeaksi (41,4 %). Helpon taloudellisen tilanteen omaaviksi tulkittiin vastaajat, jotka arvioivat tulevansa omakisilla tuloillaan melko tai erittäin helposti toimeen (39,5 %).

Sosiaaliset suhteet: Sosiaalisista suhteista syrjäytymistä mitattiin yksinäisyyttä kartoittavalla kysymyksellä "Kuinka yksinäiseksi koette itsenne tällä hetkellä?". Vastaajat luokiteltiin yksinäisiksi ja ei-yksinäisiksi. Yksinäisiksi määriteltiin ne ihmiset, jotka kokivat itsensä jonkin verran (28,7 %), melko (7,1 %) tai erittäin yksinäisiksi (1,5 %). Ei-yksinäisiksi määriteltiin ne vastaajat, jotka eivät kokeneet itseään lainkaan yksinäisiksi (62,7 %).

ENGLISH SUMMARY

Taina Rintala & Sakari Karvonen: Accumulation of perceived deprivation in different types of municipalities (Koetun huono-osaisuuden kasautuminen erilaisissa kuntatyypeissä)

The aim of this study was to investigate how perceived deprivation accumulates in three types of municipalities among the working age population (aged between 20–64). The research material is based on a mailed questionnaire gathered in summer 2001. The sampling frame consisted of 16 municipalities, five of which were in urban centres, five in rural areas near cities and six in sparsely populated rural areas. The net response rate was 61.2% (n = 3 018); 2 626 respondents were of working age. 37% lived in cities, 30% in rural areas near cities and 33% in sparsely populated rural areas.

Six variables were used to study the accumulation of deprivation. Deprivation was described by economic situation, employment position, social relationships and perceived health and mental health. Each variable was dichotomised to form an index of accumulation. Analysis was based on cross tabulation, correlation analysis and variance analysis.

The main findings showed that deprivation tends to accumulate rather similarly in different types of mu-

nicipalities. The strongest explanatory factor was household structure: the accumulation of deprivation was most typical among those living alone and single parents. Further, the findings seemed to suggest that the role of education varies according to the type of municipality. In urban centres the risk of accumulation of deprivation was greatest among those with a lower level of education. In sparsely populated rural areas the risk of the accumulation of deprivation diminished straightforwardly with increasing level of education, whereas in rural areas near cities the risk of accumulation was not linked with education. In sparsely populated rural areas where according to municipal statistics the material standard of living is low, perceived deprivation was linked more strongly with psychosocial factors. Instead in cities where according to the statistics of municipalities the material standard of living is high, perceived deprivation was connected more strongly with material standard of living.

KEY WORDS

Perceived deprivation, accumulation, municipalities, working age population, welfare, regional differences, Finland